

yen hadiste (Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 1) me'dübe kelimesinin kullanılmasında kelimenin bir kutsiyet mânasını ima etmesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Başta Gazzâlî'nin *İhyâ'u 'ulûmî'd-dîn*'i olmak üzere ahlâk ve âdâb kitaplarında İslâmî örf ve âdetlere uygun bir ziyafetin ziyafeti tertipleyenler, davet edilenler, ziyafetin seyri bakımından çeşitli kurallara yer verilmiştir: Ziyafet veren kişi davet ederken zengin fakir ayırımı yapmamalıdır. Zira bir hadiste, "Yemeklerin en kötüsü zenginlerin çağırılıp fakirlerin çağırılmadığı ziyafet yemeğidir" denilmiştir (Buhârî, "Nikâh", 42; Müslim, "Nikâh", 107; Ebû Dâvûd, "E'tîme", 1). Davetlerde akrabalara öncelik verilmeli, ardından dostlar, tanıdıklar çağırılmalıdır. Ziyafet veren kimse övgü ve itibar peşinde olmayıp dostlarını memnun etmek, Peygamber'in sünnetini yaşatmak ve insanların gönlünü hoş tutmak gibi amaçlar taşımali, ziyafete katılmakta sıkıntı çekecek kimseleri çağırılmamalıdır. Davet edilen de zengin fakir ayırımı yapmaksızın mümkün olduğu ölçüde davete icabet etmelidir. Nitekim Hz. Peygamber kölelerin ve yoksulların davetine de katıldı (İbn Mâce, "Ticârât", 66, "Zühd", 16; Tirmizî, "Cenâ'iz", 32). Özellikle düğün yemeğine katılmanın önemi üzerinde durulmuş, bunun farz-ı ayın, farz-ı kifâye veya sünnet olduğu belirtilmiş, diğer ziyafetlere katılmak ise müstehap sayılmıştır (Gazzâlî, II, 42; Akfehîsî, s. 36; İbn Tolun, s. 41-42). Resûl-i Ekrem davet edilenlerin davete katılmalarını öğütlemiş (Müslim, "Nikâh", 97, 98, 100-106; Ebû Dâvûd, "E'tîme", 1), mazeretsiz davete icabet etmeyenlerin günahkâr olacağı bildirilmiştir (Müslim, "Nikâh", 110; Ebû Dâvûd, "E'tîme", 1; İbn Mâce, "Nikâh", 25). Kendisi davet edildiğinde Medine'ye çok uzaktaki yerlere bile giderdi (*Müsned*, II, 424, 479, 481, 512; Buhârî, "Hibe", 2, "Nikâh", 73; Müslim, "Nikâh", 104). Davet edilen kişi nâfile oruca niyet etmişse ve davete katılması ev sahibini sevindirecekse icabet edip orucunu bozmalıdır; aksi takdirde mazeret belirtmelidir. Ziyafet verenin zalim ve kötü bir kişi olarak bilinmesi veya ziyafette sunulacak yemeğin helâl olmaması gibi bir endişe varsa davete icabet etmemek gerekir. Ziyafete katılırken yiyip eğlenmek gibi basit amaçların ötesinde davet vereni memnun etmek, dostlukları pekiştirmek, Resûlullah'ın sünnetini yaşatmak gibi amaçlar gözetilmelidir. "Ameller niyetlere bağlıdır" hadisi (Buhârî, "Bed'ü'l-vaHY", 1; Ebû Dâvûd, "Talak", 11) delil gösterilerek bu tür niyet ve

maksatlarla tertip edilen ziyafetlerde buluşmanın ibadet gibi sevap kazanmaya vesile olacağı belirtilir (Gazzâlî, II, 12-15; Meysâvî, s. 773-776).

Ziyafet esnasında uyulması istenen bazı kurallar da klasik dönem eserlerinde şöylece sıralanır: Misafir boş bulduğu veya ev sahibinin gösterdiği yere oturmalı, yer seçiminde ve diğer davranışlarında davet sahibinin aile mahremiyetine saygı göstermeli, gözü yemeğin geleceği yerde olmamalı, yanında oturanlarla sohbet etmemelidir. Ziyafet sofrası gayri meşru hareketlerin sergilendiği bir eğlenceye dönüştürülmemelidir. Yemek saati önceden belirlenip davetlilerin çoğu gelmişse yemek vaktinde verilmeli, misafirler bekletilmemelidir. Ancak gecikenler arasında yoksullar veya gücenebilecek kimseler varsa yemek bir süre geciktirilebilir. İlgili kaynaklarda yemeklerin tıbbî yönden uygun olan sıraya göre verilmesi, ziyafette değişik yemekler sunulacaksa bunların misafirlerin göreceği yere konulması, yemeğin aceleyle getirilmemesi, yemeklerin davetlilere yetecek miktardan eksik veya fazla olmaması, ziyafet sahibinin misafirlere önce sofradan kalkmaması, ayrılırken davetlilerin ziyafet sahibinin iznini alması, ev sahibinin misafirleri uğurlaması gibi kurallar da sıralanır (Gazzâlî, II, 12-18; Akfehîsî, s. 33-44; İbn Tolun, s. 68-87; Heytemî, s. 63-71).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 424, 479, 481, 512; III, 98, 110, 262; VI, 112; Câhiz, *Ma'a Buhalâ'i'l-Câhiz* (nşr. Fârûk Sa'd), Beyrut 1413/1992, s. 246-250; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ukalâ' ve nühzetü'l-fuzalâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 258-263; İbn Sîde, *el-Mu'kem ve'l-mu'hitü'l-a'zam fi'l-luğa* (nşr. Mustafa Hicâzî es-Sekkâ – Hâmid Abdülmeccid), Kahire 1420/1999, XII, 99; Hatîb el-Bağdâdî, *et-Tatfîl*, Dımaşk 1346, s. 9-18; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 12-18, 42; Akfehîsî, *Şerhu Manzûmeti Âdâbi'l-ekl ve's-şürb ve'z-züyâfe* (nşr. Abdülilâh Nebhân – Mustafa el-Hadârî), Halep 1994, s. 33-47; Şemseddin İbn Tolun, *Faşşu'l-havâtim fimâ kile fi'l-velâ'im* (nşr. Nizâr Abâza), Dımaşk 1403/1983, s. 41-42, 50-87, 90-95; İbn Hacer el-Heytemî, *el-İnâfe fimâ câ'e fi's-sadağa ve'z-züyâfe* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1411/1991, s. 60-71; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 385-386; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 68-75; Sihâm ed-Debbâbî el-Meysâvî, *e't-Ta'âm ve's-şerâb fi't-türâsi'l-Arabî*, Mennûbe 2008, s. 765-817.



MUSTAFA ÇAĞRİCI

ZİYÂÎ

(bk. MOSTARLI HASAN ZİYÂÎ).

ZİYARET

(الزيارة)

Sözlükte "değer verilen birini, bir yeri görmeye gitmek" anlamında masdar olan **ziyâretin** kökü **zevr** de aynı anlamdadır ve hem ziyaret etmeyi hem de ziyaret edenini anlatır. Ancak "ziyaret eden" anlamında **zâir** (çoğulu züvvâr) kelimesi daha yaygındır. **Züver** ve **mezâr** da "bir kimseyi görmeye gitme" mânasını ifade etmekle beraber mezar ayrıca "ziyaret edilen yer" anlamına gelir ve Türkçe'de kabirle birlikte bu anlamda kullanılır. Ziyaret ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek gibi amaçlarla gerçekleştirilir. Kur'an'da ziyaretle ilgili tek âyet, İslâm öncesinde dinî gayretle değil kabile mensuplarının sayısına ölümler de dahil edildiğini göstermek suretiyle yapılan kabir ziyaretleriyle övünmeyi eleştiren, "Çokluğunuzla övünmek kabirlere girinceye kadar sizi oyaladı" mealindeki âyettir (et-Tekâsür 102/1-2).

Kabir Ziyareti. Hz. Peygamber'in hayatında önceleri kabir ziyaretini yasaklayan, daha sonra da buna izin veren iki farklı uygulama vardır. Resûl-i Ekrem'in ilk dönemlerde kabir ziyaretini erkek-kadın herkese yasaklamasından maksat, yanakları yumruklama, elbise yakalarını yırtma ve ağır yakıp ağlama gibi (Buhârî, "Cenâ'iz", 19) İslâm'ın vakarı ile bağdaşmayan Câhiliye âdetlerini unutturmak, kabirlere, dolayısıyla içindekilere aşırı saygı besleme ve hatta onlara ibadet etme şeklinde kendini gösteren şirk görüntülerini yok etmektir. Kabirlerin yanında uygulanan bu Câhiliye âdetlerinin çirkinliği anlaşıldıktan ve ziyaret sırasında kötü söz söylemenin günah olduğu öğrenildikten sonra Hz. Peygamber âhireti hatırlatacağı için kabirlerin ziyaret edilebileceğini bildirmiş (*Müsned*, III, 38, 63; Müslim, "Cenâ'iz", 106; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 77-102), kabir ziyareti insana kendi âkibetini hatırlatıp ibret almasını sağladığından faydalı görülmüştür (Müslim, "Cenâ'iz", 102). Nitekim Resûl-i Ekrem, Medine'deki Baki' garkad kabristanını sık sık ziyaret etmiş, ilâhî izne nâil olduktan sonra da annesinin kabirini ziyaret edip ağlamış, onun bu hali yandaki sahâbileri de ağlatmıştır (Müslim, "Cenâ'iz", 105; Nesâî, "Cenâ'iz", 101). Bununla birlikte İbn Abbas (Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 78), Ebû Hüreyre (Tirmizî, "Cenâ'iz", 61) ve Hassân b. Sâbit (*Müsned*, III, 442-443), Resûl-i Ekrem'in kabirleri ziyaret eden kadınları lânetlediğini belirterek bu

yasağın kalkmadığına işaret etmişlerdir. Neticede bazı âlimler umumi ruhsatın yasağı kaldırdığı görüşünde birleşmiş, bazıları ise çokça ağlayıp sızlandıkları gerekçeyle kadınlar için kabir ziyaretinin mekruh sayıldığını söylemiştir. Bunlara muhalefet edenler daha önceki yasağı neshe-den, “Kabirleri ziyaret ediniz” hadisinin kadınları da içine aldığını, zira onların da âhreti düşünerek ibret almaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu iki görüşü telif edenler ise kadınların kabir ziyaretini yasaklayan hadiste geçen “zewârât” kelimesinin mübalağa sığasına dikkat çekip bu yasağın, kabirleri sık sık ziyaret etmek suretiyle bazı önemli görevlerini aksatan kadınları içine aldığını belirtmişlerdir (Şevkânî, IV, 119). Kabir ziyaretinin bazı âdâbı vardır. Kabristana girerken kendi âkıbetini düşünerek derin bir tevazu içinde bulunmalı, kabirdekileri Resûl-i Ekrem’in yaptığı gibi selâmlamalı, Hanefiler’e göre kabrin yanında ayakta durup dua etmeli, kabirlerin üzerine basılmayacağı gibi oturulamayacağı da bilinmelidir (Müslim, “Cenâiz”, 96-98). Kabirdekiler için Hz. Peygamber’in şu duası okunmalıdır: “Selâm size ey bu kabirlerde yatanlar! Allah bizi de sizi de başışlasın. Siz bizden önce gittiniz, biz peşinizden geleceğiz” (Tirmizî, “Cenâiz”, 59; ayrıca bk. KABİR).

Kutsal Yerleri Ziyaret. Kutsal yerlerin ziyaret edilebileceğine ruhsat veren “şeddü’r-rahl” hadisine göre sadece Mescid-i Harâm (Kâbe), Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ’yı ziyaret için seyahate çıkılır (Buhârî, “Şalât fi mescidi Mekke ve l-Medîne”, I, “Şavm”, 67; Müslim, “Hac”, 415, 511-513). Resûl-i Ekrem zaman zaman Kubâ Mescidi’ni ziyarete gitmekle beraber yalnız yukarıdaki üç mescidi ziyaret yeri kabul etmesinin bazı sebepleri vardır. Müslümanların hac ibadetini yerine getirmek için ziyaret etmeleri gereken Kâbe yeryüzünde inşa edilen ilk mescid, aynı zamanda müslümanların kiblesidir. Mescid-i Aksâ da yeryüzünde inşa edilen ikinci mesciddir. Ayrıca bu iki mescid Kur’an-ı Kerim’de önemle zikredilmektedir (meselâ el-Bakara 2/144; el-Mâide 5/2; el-İsrâ 17/1). Hz. Peygamber, Mescid-i Harâm’da kılınan bir namazın Mescid-i Nebevî’de kılınan yüz namazdan (Müsned, IV, 5) ve başka mescidlerde kılınan sayısız namazdan (İbn Mâce, “İkâme”, 195) daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Mescid-i Nebevî’de kılınan bir namazın Kâbe dışındaki mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletli sayılması da (Buhârî, “Fazlû’ş-şalât”, I; Müslim, “Hac”, 505-510) bu mescidin önemine işa-

ret etmektedir. Şeddü’r-rahl hadisinin çeşitli rivayetlerinde adı bazan en önce, bazan da en sonra “benim şu mescidim” diye zikredilen Medine Mescidi, Kur’an’ın ifadeyle, “Takvâ üzerine kurulan mesciddir” (et-Tevbe 9/108). Kâbe’den kırk yıl sonra inşa edilen (Buhârî, “Enbiyâ”, 40) ve Kur’an’da çevresinin mübarek kılındığı belirtilen (el-İsrâ 17/1) Mescid-i Aksâ daha önceki ümmetlerin, hatta bir süre müslümanların da kiblesi olmuş, Hz. Peygamber bu mescidden Mescid-i İliyâ şeklinde de bahsetmiştir (Müslim, “Hac”, 513).

İslâm âlimleri, güvenilir olduğunda ittifak ettikleri şeddü’r-rahl hadisine dayanarak fazilet itibarıyla Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ’nın birbirini izlediğini kabul etmektedir. Yine adı geçen hadise göre bu üç yerin dışında kalan türbe ve makamları ziyaret için seyahate çıkılması menedilmiştir. Dört mezhep imamı da bu üç mescidden başka yerleri ziyaret etmenin ve oralarda yapılacak nezirlerin makbul olmayacağı görüşündedir. Bu arada Resûl-i Ekrem’in kabirini ziyaret meselesi, üzerinde en çok tartışılan konulardan birini teşkil etmiştir. Takıyyüddin İbn Teymiyye ile talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye şeddü’r-rahl hadisine göre Hz. Peygamber’in kabrinin ve diğer bazı kabirlerin ziyaretinin doğru olmayacağını; bunun aksini ileri sürenler ise Resûlullah’ın, “Ben öldükten sonra kabrimi ziyaret eden beni hayatta iken ziyaret etmiş gibidir” (Dârekutnî, III, 334; Beyhakî, VI, 47); “Ümmetimden kabrimi ziyaret edenlere mutlak şefaât ederim” (Dârekutnî, III, 334; Beyhakî, VI, 51) meâlindeki hadisleri esas almışlardır. Takıyyüddin es-Sübkî bu tür hadislerin güvenilirlik derecesini belirtmek, peygamberlerin kabirlerini ziyaret maksadıyla seyahate çıkılabileceğini ispat etmek ve Takıyyüddin İbn Teymiyye’nin bu konudaki görüşlerini eleştirmek için *Şifâ’ü’s-sekâm fi ziyâreti hayri’l-enâm* isimli bir eser kaleme almıştır (Haydarâbâd 1315/1897; nşr. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî, Beyrut 1429/2008). İbn Teymiyye’nin talebelerinden Şemseddin İbn Abdülhâdî, buna reddiye olarak *eş-Şârimü’l-münkî fi’r-red’ale’s-Sübkî* adıyla bir eser yazmıştır (Kahire 1318; ayrıca bk. Şevkânî, V, 103 vd.). İbn Teymiyye’den önce Şâfiî mezhebi âlimlerinden Rûknü’l-İslâm el-Cüveynî ve Mâlikî âlimlerinden Kâdî İyâz da aynı düşünceleri ileri sürmüşlerdir (İbn Hacer el-Askalânî, III, 53). Bununla beraber İbn Teymiyye, ziyaret maksadıyla özel bir sefer söz konusu olmadan Resûl-i Ekrem’in kabrinin ziyaret edilebileceğini söy-

lemiştir. Gazzâlî de bu hadisin üç mescid dışındaki ziyaretleri menettiğini kabul ederse de türbe ve kabirler gibi ziyaret mahallerine gitmeye mani teşkil etmediğini belirtmiştir (Zebîdî, IV, 286). İslâm âlimlerinin çoğuna göre Resûl-i Ekrem’in kabirini ziyaret sünnet, Hanefiler’e göre müekked sünnet, bazılarına göre ise vâciptir. Âlimler bu ziyaretin kişiye büyük sevap kazandıracığını ve mânevî derecesinin yükselmesine vesile olacağını kaydetmişlerdir. Resûlullah’ın, “Kabirleri ziyaret ediniz” emri (yk. bk.) kendisinin kabirini ziyaretin de önemli dayanaklarından biridir. Onun kabirini ziyaret esnasında uyulması gereken bazı kurallar vardır. Öncelikle Resûlullah’a, “es-Selâmü aleyke eyyühe’n-nebiyyü ve rahmetu’llâhi ve berekâtüh” diye selâm verilir, huzurunda ayakta durulur, yüz onun kabrine doğru çevrilir ve salâtüselâma devam edilir. Kabrin yanında yüksek sesle konuşulmayacağı, insanları rahatsız eden, hoş görülmeven davranışlardan sakınılacağı, oturulması halinde iki diz üzerinde oturulacağı, kısacası sağlığında kendisini ziyaret edenlerin davrandığı gibi davranılacağı belirtilmiştir. Ayrıca aynı yerde medfûn bulunan Hz. Ebû Bekir ile Ömer’i de “es-Selâmü aleyke yâ Ebâ Bekr, es-selâmü aleyke yâ Ömer” diye selâmlamak gerekir. Hz. Ali’nin Necef’te, oğlu Hüseyin’in Kerbelâ’daki türbeleri başta olmak üzere mâsum imamlara ait Şiîler’ce mukaddes sayılan muhtelif ziyaret mekânları bulunmaktadır (bk. ATEBÂT).

Akraba Ziyareti. Akraba olan müslümanlar birbirlerine diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakın kabul edildikleri için (el-Enfâl 8/75; el-Ahzâb 33/6) akrabalık münasebetlerini karşılıklı ziyaretlerle devam ettirmeleri istenmektedir. Kendilerinden “zü’l-kurbâ” (el-Bakara 2/83; en-Nisâ 4/36), “zevi’l-kurbâ” (Bakara 2/177) ve “el-akrabûn” (el-Bakara 2/180, 215; en-Nisâ 4/33) gibi ifadelerle bahsedilen akrabaların birbirleriyle ilişkilerini sürdürmelerini Resûl-i Ekrem de önemle tavsiye etmiş, bunu yerine getirmeyenlerin cennetten mahrum kalacaklarını bildirmiştir (bk. AKRABA; SILA-i RAHİM). Bu arada akraba olmayanların ziyaretleşmelerinin Allah’ı hoşnut edeceğine dair hadisler de vardır (meselâ bk. Müsned, II, 292, 408, 462; Buhârî, “Cenâiz”, 2, “Mezâlim”, 5; Müslim, “Birr”, 38, “Selâm”, 4-6). Hanefî ve Mâlikîler’e göre bir kadın, anne ve babasını -Mâlikîler’e göre aynı şehirde bulunmaları kaydıyla- her cuma günü ziyaret etme hakkına sahiptir ve kocası onu engelleyemez. Kocası izin vermese bile kadın diğer

akrabalarını da yılda bir defa ziyaret edebilir. Aynı şekilde koca, eşinin anne ve babasının kızlarını haftada bir defa, eşinin diğer akrabalarının da yılda bir defa onu kendi evinde ziyarette bulunmalarına engel olamaz. Kadının başka bir evlilikten doğan küçük çocukları varsa onların anelerini günde bir defa, büyük çocuklarının da haftada bir defa ziyaret etme hakkı vardır.

Umumi Ziyaretleşme. Âlim ve sâlihlerin ilimlerinden ve yaşama tarzlarından faydalanmak amacıyla ziyaret edilmesi, arkadaş, dost ve komşuların birbirini ziyaret etmesi uygun görülmüştür. Bu ziyaretlerde de bazı kurallara uyulmalıdır. Ziyaret edilecek kişinin uygun bir zamanının kollanması, yanına girmeden önce izin istenmesi, izin verilmediği takdirde, "İzin verilmedikçe -evlere- girmeyin. Size, 'Geri dönün' denilirse dönün!" âyetine göre (en-Nûr 24/28) geri dönülmesi, ziyaret edilen kimsenin ibadetinin ve çalışmasının engellenmemesi ve bu amaçla ziyaretin uzun tutulmaması tavsiye edilmiştir. Ayrıca, "Din kardeşini güler yüzle karşılamak gibi bir iyiliği bile sakın küçük görmel!" hadisine göre (Müslim, "Birr", 144) ziyaret eden de edilen de birbirine karşı güler yüzle davranmalıdır. Ziyaret eden kişi âlim, faziletli, yaşça büyük, toplumun saygı duyduğu şahsiyetlerden veya aile büyüklerinden biri ise ev sahibi ona hürmet gösterip ayağa kalkmalıdır. Uzaktan gelen ve uzun süreden beri görüşülemeyen biriyle kucaklaşmakta sakınca yoktur; yakından gelenlerle yalnız tokalaşmakla yetinmelidir (bk. TOKALAŞMA). Resûl-i Ekrem "iyâdet" denilen hasta ziyaretini de önemsemiş, bunun müslümanın müslüman üzerindeki beş hakkından biri olduğunu söylemiş (Buhârî, "Cenâ'iz", 2; Müslim, "Selâm", 4), hatta kendisi müslüman olmayan hastaları da ziyaret etmiştir (Buhârî, "Cenâ'iz", 80, "Merdâ", 11).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "zvr" md.; *Müsned*, II, 292, 408, 462, 484; III, 14, 38, 63, 82, 442-443; IV, 5; VI, 62, 399; Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsaʿt* (nşr. Tânk b. Avazullah – Abdülmuhsin el-Hüseynî), Kahire 1415/1995, I, 94; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1424/2004, III, 334; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân* (nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid), Bombay 1423/2003, VI, 47, 51; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, I, 237-241, 250-267; II, 139-148; Şemseddin İbn Abdülhâdî, *eş-Şârimü'l-münkî fi'r-red ʿale's-Sübki*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 7-8; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd* (Azimâbâdî, ʿAvnü'l-maʿbûd içinde), IX, 57-59; a.mlf., *Zâdû'l-meʿâd*, Kahire 1390/1970, I, 169, 179; İbn Hacer el-As-

kalânî, *Fethu'l-bârî*, Bulak 1300, III, 52-54; Bedreddin el-Aynî, *ʿUmdetü'l-kârî*, İstanbul 1308, III, 683-684; *Tecrid Tercemesi*, IV, 165-173; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, IV, 286-287, 415-423; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, Kahire 1380/1961, IV, 119; V, 103; I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Halle 1889, II, 34 vd.; Elmalılı, *Hak Dinî*, VIII, 6044-6054; Seyyid Sâbık, *Fikhu's-sünne*, Beyrut 1391/1971, I, 672-673; M. Rewâs Kal'acı, *el-Meysû'atü'l-fikhiyyetü'l-müeyyese*, Beyrut 1421/2000, II, 1049-1053; Talât Koçyigit, "Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidî", *AÜİFD*, XV (1967), s. 43-53; *Mv.F*, XXIV, 80-90; Seyyid Mehdi Hâirî, "Ziyâret", *DMT*, VIII, 564-566.



M. YAŞAR KANDEMİR

ZİYÂRİLER

(الزيارون)

**Hazar denizinin güneydoğusunda
Cürcân ve Taberistan'da
hüküm süren
Deylemlî bir hânedan
(928-1090).**

Hânedan, adını kurucusu Merdâvic'in babası Ziyâr b. Verdânşah'tan almıştır. Bazı kaynaklarda hânedan Sâsânî Hükümdarı Enûşirvan I. Hüsrev'in babası Kubâ'd'a nisbet edilir (Bîrûnî, s. 39). Ancak diğer İranî hânedanlar gibi Ziyâriler de Sâsânî Hükümdarı Hüsrev zamanında Gîlân kralı olan Argüş Ferhâdân'ın soyundan geldiklerini iddia ederler (Madelung, IV, 212). Ziyâriler'in ilk hükümdarı Merdâvic, Sâmâniler'in Gîlânlı ünlü kumandanı Esfâr b. Şireveyh'in hizmetine girdi ve ordu komutanlığında önemli başarılar kazandı. Esfâr ile Merdâvic, Taberistan'ın büyük bir kısmını ele geçirdikten sonra Zencan, Rey ve Kazvin gibi Cibâl vilâyetlerini de zaptettiler. Halkın kendilerine zulmeden Esfâr'a karşı tepki göstermesinden yararlanan Merdâvic bağımsızlığını ilân ederek merkezi Cürcân (Gürgân) olan Ziyâriler hânedanını kurdu (316/928). Hânedanın 319 veya 320 (932) yılında kurulduğuna dair görüşler de vardır. Merdâvic başarılı bir kumandan ve fırsatları iyi değerlendiren bir liderdi. Sâmânî Emîri Nasr tarafından 323'te (935) Cürcân'a hâkimiyeti tanındı ve Cürcân valiliğine getirildi. Burada kardeşi Veşmgîr ile iş birliği yapan Merdâvic, aynı yıl hizmetinde bulunan bir grup Türk askeri tarafından İsfahan'da öldürülünce bölgede Ziyâriler, Büveyhîler ve Sâmâniler arasında hâkimiyet mücadelesi başladı. Merdâvic'in yerine kardeşi Veşmgîr (Vüşmgîr) geçti. Bunun üzerine Sâmâniler'den Nasr b. Ahmed, daha önce kendi hânedanına ait olan toprakları geri almak amacıyla bir ordu sevkettiyse de Veşmgîr, Sâmânî ordusunu

Taberistan'dan uzaklaştırıp Cürcân'ı zaptetti (323/935). Bu sırada Büveyhîler de İsfahan'ı ele geçirdiler. Veşmgîr, Büveyhîler'e karşı koyabilmek için Sâmâniler'e tâbi oldu ve onlardan yardım istemek zorunda kaldı. İsfahan'ı Büveyhîler'den geri alan Veşmgîr, Deylemlî liderlerden Mâkân b. Kâkî ile iş birliği yaptı. Nasr b. Ahmed, Ebû Ali Ahmed b. Muhtâc komutasındaki bir orduyu Cürcân'a gönderince Mâkân Veşmgîr'den yardım istedi. İki taraf arasındaki mücadeleden faydalanan Büveyhîler tekrar İsfahan'da hâkimiyet kurdu. Ebû Ali de Rey üzerine yürüyüp Veşmgîr ve Mâkân'ın müttefik kuvvetlerini bozguna uğrattı. Mâkân bu savaşta hayatını kaybetti (21 Rebülevvel 329 / 24 Aralık 940).

Veşmgîr, Mâkân'ın kuzeni Hasan b. Fîrûzân ile uğraşmak zorunda kaldığı için tekrar Sâmâniler'e tâbi oldu. Nasr b. Ahmed saltanatının sonlarına doğru Cibâl, Taberistan ve Cürcân'ı zaptetti. Ebû Ali Ahmed b. Muhtâc'ın Hasan b. Fîrûzân ile mücadelesinden yararlanan Veşmgîr, Rey şehrini ele geçirdiyse de buradaki hâkimiyeti kısa sürdü ve Büveyhî Emîri Rük-nüddeve tarafından şehirden uzaklaştırıldı (331/943). Veşmgîr'in Ebû Ali'yi Büveyhîler'le iş birliği yapmakla suçlaması Ebû Ali'nin Sâmânî Emîri I. Nûh tarafından Horasan valiliğinden azledilmesine yol açtı. Veşmgîr ile Rük-nüddeve arasındaki mücadele daha sonra da sürdü. Sâmânî Emîri Mansûr b. Nûh, Büveyhîler'e karşı bir ordu gönderince Veşmgîr, Sâmânî ordusuyla Cürcân'da birleşti, ancak bir av sırasında hayatını kaybetti (357/967).

Veşmgîr'in ölümü üzerine Ziyârî ailesinin ileri gelenleri babası ile sefere katılan oğlu Kâbûs'a biat etmişlerdi. Bu sırada Taberistan'da bulunan Veşmgîr'in büyük oğlu Bihistûn'da (Bîsütûn) Cürcân'a gelip kendisi adına biat aldı. Kâbûs ise Sâmâniler'in desteğiyle hükümdarlık iddiasına devam etti. Büveyhîler'den Adudüddeve'nin kızıyla evlenen Bihistûn, Büveyhîler'in yardımıyla Cürcân ve Simnân'ı zapt ederek Kâbûs'u itaate zorladı. Büveyhîler'in kontrolündeki Abbâsî Halifesi Mutî'lillâh, Bihistûn'un Taberistan, Cürcân, Sâlûs ve Ruyân vilâyetlerini hâkimiyeti altına almasını onayladı ve kendisine "Zahîrüddevle" lakabını verdi (360/971). Gîlân ve Deylem'de hüküm süren Ali evlâdî (Zeydîler) arasındaki taht mücadeleleri de karışan Bihistûn, Receb 367'de (Şubat 978) Esterâbâd'da öldü. Ardından Kâbûs isyan eden küçük yaştaki yeğenini Simnân Kalesi'nde ele geçirerek Ziyâriler'in dördün-